

حقوق فرزند از نظر قرآن و سنت

فریبالباف

انتشارات زهد

سروش‌نامه: لباف، فریبا، ۱۳۴۵ -
عنوان و پدیدآور: حقوق فرزند از نظر قرآن و سنت / فریبا
لباف.

مشخصات نشر: تهران: زهد، ۱۳۸۵.

مشخصات ظاهری: ۲۸۲ ص.

شابک: 964-6997-72-4

یادداشت: فیبا

یادداشت: کتابنامه به صورت زیر نویس.

موضوع: تربیت خانوادگی (اسلام).

موضوع: والدین و کودک (اسلام)

موضوع: حقوق کودک.

رده‌بندی کنگره: ۷ ح ۷۲ / ۴ / ۲۵۳ Bp

رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۶۴۴

شماره کتابخانه ملی: ۲۸۱۳۲-۸۵م

انتشارات زهد

حقوق فرزند از نظر قرآن و سنت

مؤلف: فریبا لباف

ناشر: انتشارات زهد

نوبت چاپ: اول، زمستان ۱۳۸۵

شمارگان: ۳۰۰۰ نسخه

لینتوگرافی: طراوت / چاپ و صحافی: لیلا

شابک: ۹۶۴-۶۹۹۷-۷۲-۴

قیمت: ۲۴۰۰ تومان

تلفن مرکز پخش: ۸۸۷۲۲۴۲۳

«کلیه حقوق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است»

نشانی ناشر: تهران - خیابان انقلاب اسلامی - خیابان قدس

(ضلع شرقی دانشگاه تهران) - نبش بزرگمهر - پلاک ۹ - واحد ۱۰

تلفن: ۳-۶۶۴۹۹۲۶۱ / دورنگار: ۶۶۴۹۹۲۶۱

اهداء

- به پیشگاه ولی عصر امام زمان (عج... تعالی فرجه الشریف).
- به تمام پدران و مادرانی که با رعایت حقوق و ضوابط و روابطی که دیانت مقدسه اسلام در مسایل کودک تعیین نموده است و سعی دارند نسلی متعهد و مفید به جامعه تحویل دهند.
- به پدر و مادر مهربانم که در این راه مرا یاری کرده‌اند.
- به همسر فداکارم که همواره مشوق من بوده و هست و فرزندان عزیزم شیرین و رضا که مرا با تمام مشکلات با جدیت و صمیمیت همراهی کرده‌اند.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
پیشگفتار	۱۱
مقدمه	۱۵

بخش ۱- معنی و مفهوم حق

۱- حق در لغت	۲۱
۲- ریشه و مبنای حق	۲۲
۳- حق در اصطلاح فقهی	۲۵
۴- کودک و حقوق مدنی او	۲۶

بخش ۲- حقوق قبل از ولادت

۱- انگیزه در ازدواج	۳۵
۲- انتخاب همسر و تصمیم برای داشتن فرزند	۳۷
۳- انعقاد نطفه	۴۱
۴- مواظبت از جنین	۴۴

بخش ۳- حقوق دوران نوزادی

۱- خواندن اذان و اقامه	۴۹
۲- نامگذاری	۵۱

- ۳- تراشیدن موی سر ۵۸
- ۴- غسل نوزاد ۶۰
- ۵- عقیقه ۶۱
- ۶- ختنه کردن ۶۳
- ۷- ممنوعیت آزاررسانی به نوزاد ۶۵

بخش ۴- حقوق زیستی

- ۱- شیر مادر و تأثیر آن ۷۱
- ۲- غذا ۷۶
- ۳- پوشاک ۷۹
- ۴- بهداشت و نظافت ۸۱
- ۵- بازی ۸۳

بخش ۵- حقوق عاطفی

- ۱- محبت ۹۱
- ۲- احترام ۹۶
- ۳- تقدیر و تحسین ۱۰۰

بخش ۶- حقوق تربیتی

- ۱- تربیت ۱۰۷
- ۲- هدف تربیت ۱۱۵
- ۳- آموزش ۱۱۶
- ۴- تربیت متناسب با زمان ۱۲۰

- ۵- ابزارهای تربیت ۱۲۱
- ۶- تأثیر اعمال والدین بر تربیت کودک ۱۲۳
- ۷- توبیخ و تشویق چند دقیقه‌ای ۱۳۰
- ۸- تنبیه بدنی کودکان ۱۳۲

بخش ۷- حقوق اخلاقی

- ۱- عدالت ۱۴۱
- ۲- عمل به وعده ۱۴۵
- ۳- نصیحت به فرزند ۱۴۸
- ۴- مستورت ۱۶۰

بخش ۸- حقوق روانی

- ۱- نیاز به تفکر و تعقل ۱۶۷
- ۲- نیاز به کنجکاوی ۱۷۰
- ۳- نیاز به دفاع ۱۷۲
- ۴- امنیت فرزند ۱۷۵

بخش ۹- حقوق اجتماعی

- ۱- تأثیر محیط و مسئولیت والدین ۱۸۱
- ۲- اعتراف به نسب ۱۸۴
- ۳- حضانت ۱۹۰
- الف - حضانت هم حق و هم تکلیف ابوین است ۱۹۱
- ب - موانع اعمال حق حضانت ۱۹۳

۴- تابعیت	۱۹۴
-----------------	-----

بخش ۱۰- حقوق فطری و معنوی

۱- پرورش فطرت خداپرستی و آموزش دین	۲۰۱
۲- آزادی و مراقبت	۲۰۹
۳- رشد و کمال	۲۱۲
۴- ازدواج	۲۱۶
۵- دعا برای فرزند	۲۲۲

بخش ۱۱- حقوق مالی و اقتصادی

۱- تأمین نیازها	۲۲۹
۲- تربیت اقتصادی	۲۳۲
۳- آینده‌نگری والدین در وصیت	۲۴۰

ضمائم

اعلامیه جهانی حقوق کودک	۲۴۷
کنوانسیون حقوق کودک	۲۵۱
چکیده مطالب	۲۷۸
پیشنهادهای	۲۸۱
فهرست آیات	۲۸۵
فهرست منابع	۲۸۹

پیشگفتار

حمد و سپاس خدای را که آتش عشق به امامت و ولایت را در دلم شعله‌ور ساخت و به من ناتوان نیرویی داد که بتوانم تصویری هر چند بسیار کوچک و کم‌رنگ از مناظر زیبای معارف اسلامی را به رشته تحریر درآورم.

طبیعت و فطرت آدمی الهی و توحیدی است (فطرتا...: التي فطر الناس علیها)^(۱) و پیامبرانی بزرگوار نیز همه دستوراتشان برای احیاء و پرورش دادن همین فطرت است که از طریق تربیت انسانها می‌توان به این هدف دست یافت.

خانواده نخستین کانون تربیت کودک و معمار اولیه شخصیت اوست. در همین مدرسه بزرگ تربیتی است که فرزندان بتدریج از رفتارهای پدر و مادر، الگوبرداری می‌کنند. چنانچه در محیط تربیتی رفتارهای آنان مطابق آیین توحید باشد، والدین به وظایف خویش آشنا باشند، آنان نیز موحد و متقی خواهند شد و گرنه منحرف می‌شوند؛ چنان که پیامبر خدا (ص) فرمود:

«فرزند بر فطرت پاک الهی آفریده شده است مگر آن که پدر و مادرش او را یهودی و نصرانی و یا مجوسی کنند.»^(۲)

مسئولیت خانواده و پدر و مادر تنها تأمین غذا و لباس و بهداشت فرزندان

۱- روم (سوره ۳۰)/ آیه ۳۰.

۲- سفینه البحار: ج ۲، ص ۳۷۳.

نیست بلکه باید آنان را بر سرشت توحیدی و الهی، تربیت کنند و بر رفتار، گفتار، دوستان و عبادت و... کودکانشان نظارت کامل داشته باشند.

آنچه که پیش رو دارید تحقیقی پیرامون موضوع (حقوق فرزند از نظر قرآن و سنت) است.

انگیزه و هدف از نگارش این بود که با رهنمودهای پیشوایان معصوم بتوان به والدین گرامی آگاهی لازم را در خصوص حقوق کودک و تربیت صحیح آنان داده و با توجه به اوضاع کنونی جهان که فساد اخلاقی و انحراف عقیدتی به اوج خود رسیده و شیاطین با هزاران دام، راه را بر کودکان و نوجوانان گرفته تا آنان را در منجلاب فساد و نیستی غوطه‌ور سازند؛ وظیفه خود دیده‌ام که در این زمینه نهایت سعی و تلاش خود را بنمایم که هم برای خود که مادر دو فرزند هستم و هم تمامی خانواده‌ها مفید واقع شود.

اما حقایق و دستورالعملهایی که ما، در تربیت فرزندانمان به دنبالش هستیم زیر بنایش برگفتار و کردار و توصیه‌های معصومین - علیهم‌السلام - به فرزندانمان است. و تنها امتیاز این نوشته این است که سعی شده در حد امکان سیره معصومین و کیفیت برخورد و معاشرت آنان با فرزندانمان نقل شود.

مراعات حقوق فرزندان - که اسلام بزرگترین هوادار آن است - هم ضامن سعادت دنیا و آخرت والدین و فرزندانمان است و هم موجب سلامت جامعه انسانی می‌گردد.

روش کار به صورت کتابخانه‌ای و استنباطی و توصیفی بوده البته با توجه به گستردگی دامنه تحقیقی این موضوع چه از نظر علوم اسلامی و علمای گذشته و چه از نظر علوم تجربی منابع ارزشمندی هم چون قرآن و تفاسیر مهم و کتب معتبر

احادیث شیعه (اصول کافی - من لایحضره الفقیه استبصار و تهذیب) و بحارالانوار و وسائل الشیعه و غررالحکم و دررالکلم و مستدرک الوسائل و کتب فقهی مانند جواهرالکلام و کتب دیگر مورد مطالعه قرار گرفته و فیش برداری شده است.

آیات و مطالب فوق الذکر بر مبنای فصل بندی رساله به رشته نگارش درآمد و نام و مشخصات و منبع در پاورقی و هم چنین اسامی و مشخصات کلیه منابع به صورت الفبایی در پایان کتاب ذکر شده است. با محدودیت و تنگی زمان و محدود بودن کتابخانه ها و مراکز علمی به حول و قوه الهی توانستم مطالب مورد نیازم را جمع آوری کنم و البته در این میان از راهنمایهای اهل فن نیز بی نصیب نبوده ام.

در پایان ضمن تشکر فراوان از کلیه کسانی که مرا در این امر یاری نموده اند، بویژه جناب آقای دکتر علی قائمی به عنوان استاد راهنما و جناب آقای دکتر یدالله نصیریان و جناب آقای دکتر منصور پهلوان به عنوان مشاورین که راهنمایی های لازم را مبذول فرموده اند تشکر می کنم.

از وجود هرگونه نقص و نارسایی از حضور اساتید محترم پوزش طلبیده و امید است که این تلاش، خدمتی به جامعه انسانی و ره توشه ای برای حقیر به شمار آید. ان شاء الله خداوند متعال توفیق عمل به این دستورهای راهگشا و سعادتبخش را به همه مسلمانان کرامت فرماید.

فریبا لباف

تهران - زمستان ۸۵

مقدمه

عقل و فطرت سلیم بشری حکم می‌کند که انسان دارای حقوقی است و والدین اصلی‌ترین مسئولان ادای این حقوقند. پیش از آن که والدین بر فرزند خود حقی پیدا کنند، حق فرزند نسبت به والدین پدید می‌آید، و بر آنان است که چون باغبانی دلسوز در پرورش این گلهای زیبای زندگی بکوشند.

از نظر عقل و شرع و عرف، والدین موظفند که حقوق معنوی و مادی فرزندی را که خود زاده‌اند، مراعات نمایند. نیک و بد فرزند در این جهان، از پدران و مادران برمی‌خیزد و آنان در قبال هرگونه ندانم‌کاری و سهل‌انگاری معاقبتند. امام سیدالستاجدین (علیه‌السلام) می‌فرماید:

«حق فرزندان بر تو این است که بدانی او از تست و نیک و بد این جهانش به تو بستگی دارد؛ و تو نسبت به تربیت درست و راهنمایی‌اش به سوی خدای عزوجل و یاری‌اش در مسیر طاعت خدا مسئولی. درباره‌اش چنان کوشش نما که بدانی رفتار نیکت نسبت به او پاداش، و رفتار بدت نسبت به او کیفر دارد.»

«حَقُّ وَلَدِكَ فَإِنَّ تَعْلَمَ أَنَّ مِنْكَ وَ مُضَافٌ إِلَيْكَ فِي عَاجِلِ الدُّنْيَا بِخَيْرِهِ وَ شَرِّهِ وَ أَنْتَ مَسْئُولٌ عَمَّا وَلَيْتَهُ بِهِ مِنْ حُسْنِ الْأَدَبِ وَ الدَّلَالَةِ عَلَى رَبِّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَ الْمَعُونَةِ لَهُ عَلَى طَاعَتِهِ فَأَعْمَلْ فِي أَمْرِهِ عَمَلٌ مَنْ يَعْلَمُ أَنَّ مَثَابَ عَلَى الْإِحْسَانِ إِلَيْهِ مُعَاقَبٌ

عَلَى الْإِنْسَانَةِ إِلَيْهِ» (۱)

نزدیکترین ارحام والدین، فرزندانی هستند که به مثابه میهمانانی خوانده پا به خانه آنان می‌گذارند. پدران و مادران باید بسیار مراقب باشند که گرفتار عقوبت کوتاهی در حق این ارحام نگردند.

خالق مَثَن پس از بیان خلقت نخستین زوج انسان، نخست دربارهٔ حقوق خویشان و فرزندان هشدار می‌دهد:

«دربارهٔ ارحام و خویشان کوتاهی مکنید؛ که خداوند مراقب اعمالتان است.»

«وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا» (۲)

رسول گرامی اسلام صلی الله علیه وآله می‌فرماید:

«حقاً که خداوند در مورد فرزندان و خویشاتان به تناسب نزدیکی‌شان، به شما سفارش فرموده است.»

«إِنَّ اللَّهَ يُصِيبُكُمْ بِأَسْبَابِكُمْ وَذَوَى أَرْحَامِكُمْ الْأَقْرَبُ فَلَا اقْرَب» (۳)

والدین هوشیار باشند که هرگز فرزندان خود را خواسته یا ناخواسته نیازارند و از محبت آنان نسبت به خود نکاهند، والدین باید بدانند که آنان نیز عاقِ فرزندان خود می‌گردند و مورد لعن الهی واقع می‌شوند و عذاب اخروی را به جان می‌خرند.

۱- من لا یحضره الفقیه: ج ۲، ص ۳۷۸؛ روضة المتقین؛ ج ۵، ص ۵۱۸؛ تحف العقول: ص ۲۶۹؛ مکارم الاخلاق: ص ۴۲۱.

۲- نساء (سوره ۴) / آیه ۱.

۳- مستدرک الوسائل: ج ۲، ص ۶۲۶ (کتاب النکاح، ابواب احکام الاولاد، باب ۶۳، جمله بین حقوق الاولاد).

رسول خدا در وصیت خود به حضرت علی علیه السلام می‌فرماید:

«پدر و مادر را در آزدن فرزند همان گریبانگیر شود که فرزند را در آزدن آنان.»

«يَلْزَمُ الْوَالِدَيْنِ مِنَ عَقُوقِ الْوَلَدِ مَا يَلْزَمُ الْوَلَدَ لَهُمَا مِنَ الْعُقُوقِ.»^(۱)

و در بخشی دیگر از همان وصیت می‌فرماید:

«لعنت خدا بر پدر و مادری که سبب شود فرزندشان آن‌ها را عاق کند.»

«لَعَنَ اللَّهُ وَالِدَيْنِ حَمَلًا وَلَدَهُمَا عَلَى عَقُوقِهِمَا»^(۲)

«رحمت خدا بر والدینی که فرزندانشان را به نیکی با خود وادارند.»

«رَجِمَ اللَّهُ وَالِدَيْنِ حَمَلًا وَلَدَهُمَا عَلَى بُرْهِمَا.»^(۳)

هیچ کس در هیچ حال ملزم به تولید مثل نیست، ولی در صورتی که والدینی چنین بخواهند، ملزم به پرورش مثل و مواظبت صحیح از این امانت بزرگ الهی می‌باشند. خیانت در این امانت و بی‌توجهی یا کم‌توجهی به وظایف خود، نابسامانیها و ناهنجاریهای خانوادگی و اجتماعی را در پی می‌آورد.

- ۱- من لا يحضره الفقيه: ج ۳، ص ۳۱۱؛ فروع کافی: ج ۶، ص ۴۸؛ مواعد: ص ۴۴؛ وسائل الشیعه: ج ۱۵، ص ۱۲۳ و ص ۱۹۹؛ مستدرک الوسائل: ج ۲، ص ۶۱۸ و ص ۶۲۵؛ بحار الانوار: ج ۷۷، ص ۶۰، ج ۱۰۴، ص ۹۳؛ مکارم الاخلاق: ص ۲۲۰ و ص ۴۴۲.
- ۲- مواعد: ص ۴۳ و ۴۴؛ وسائل الشیعه: ج ۱۵، ص ۱۲۳؛ مکارم الاخلاق: ص ۴۴۲؛ بحار الانوار: ج ۷۷، ص ۶۰.
- ۳- فروع کافی: ج ۶، ص ۴۸؛ مکارم الاخلاق: ص ۴۴۲؛ بحار الانوار: ج ۷۷، ص ۶۰؛ مستدرک الوسائل: ج ۲، ص ۶۱۸ (اهانا ولد هما).

دل نوحاستگان همانند زمینی است که هنوز در آن بذری افشانه نشده است. هر بذری که در این زمین افشانه شود، اگر خار باشد خار؛ و اگر گل باشد گل می‌رویانند. فرزندان از اوان طفولیت تحت تأثیر شیوه‌های رفتاری و گفتاری والدینشان رشد می‌کنند و از نظر جسمی، روحی، اخلاقی، و مذهبی مولود خصوصیات آنانند. والدین مسئول هرگونه عقب‌افتادگی و ناتوانی فرزندان خود هستند. خداوند متعال در این باره چنین هشدار می‌دهد:

«کسانی که می‌ترسند فرزندان ناتوان از آنها برجای ماند، از خدا بترسند و نیک گفتار باشند.»

«وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكَوْا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا»^(۱)

در این تحقیق سعی شده، با استفاده از آیات و روایات حقوق فرزندان را از دیدگاه اسلام ترسیم نمایم. و در این میان بیشترین بهره را از رهنمودهای پیامبر اکرم و حضرت علی - صلوات الله علیهما - برده‌ام که به حق، پدران امتند.^(۲)

۱- نساء (سوره ۴) / آیه ۹.

۲- قال رسول الله: «أَنَا عَلَى أَبْوَابِ هَذِهِ الْأُمَّةِ وَلَحَقْنَا عَلَيْهِمْ أَغْظَمُ مِنْ حَقِّ أَبَوَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا» / دارالقرآن و تلخیصهم من التوبة بخيار الأحرار / بحار الانوار: ج ۲۳، ص ۲۵۹.

رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: «من و علی (علیه السلام) پدران این امتیم و حقوقمان بر آنان از حقوق والدینشان بیشتر است؛ زیرا اگر از ما اطاعت کنند، از گمراهی و آتش دوزخ به بهشت رهنمونشان می‌سازیم و از بندگی خارج ساخته، به بهترین آزادگان ملحق می‌نماییم.»